

RASKIDANJE UGOVORA ZBOG NEISPUNJENJA*

I. UOPŠTE O RASKIDANJU UGOVORA

1. Ugovori, kao izvori obligacionih odnosa, mogu prestati na dva osnovna načina: poništenjem i raskidanjem. Ova podela se vrši prema prirodi razloga koji dovode do njegovog prestanka.

Poništenje je takav način prestanka ugovora do koga dolazi iz uzroka koji postaje u trenutku zaključenja, i tiču se uslova potrebnih za zaključenje: poslovne sposobnosti ugovornika, saglasnosti volja, predmeta, osnova i forme ugovora. U zavisnosti od vrste i težine nedostatka u pogledu ovih uslova, prema Zakonu o obligacionim odnosima¹⁾, ugovori mogu biti ili ništavi ili rušljivi.

Za razliku od poništenja, raskidanje je način prestanka jednog pravno valjanog ugovora, ugovora pri čijem zaključenju nije bilo nedostataka u pogledu pomenutih uslova. Raskidanje je prestanak ugovora iz uzroka koji su se pojavili kasnije, pošto je ovaj zaključen.

2. Do raskidanja ugovora može doći saglasnošću volja ugovarača, ili voljom samo jednog od njih. Shodno tome, razlikujemo sporazumno i jednostrano raskidanje ugovora.

Mogućnost sporazumnog raskidanja proističe iz same prirode ugovora i zasniva se na načelu slobodnog uređivanja obligacionih odnosa²⁾. S obzirom na to da ugovor nastaje saglasnom izjavom volja dva ili više lica, da je on, dakle, delo samih ugovarača, logično je dopustiti tim istim licima da ga saglasnošću volja ne samo dopune ili revidiraju, već i da od njega odustanu. Ovaj odustanak od zaključenog ugovora one izražavaju novom saglasnošću volja, novim ugovorom (mutuum

* Ovaj rad, sa određenim dopunama, predstavlja pristupno predavanje autora, održano na Pravnom fakultetu u Nišu, oktobra 1978. godine.

¹⁾ Zakon o obligacionim odnosima, koji je donet 30. marta 1978. godine, a stupio na snagu 1. oktobra iste godine, objavljen je u „Službenom listu SFRJ”, br. 29/78; od 26. 5. 1978. godine.

²⁾ Ovo je jedno od osnovnih načela obligacionog prava i izraženo je u članu 10. Zakona o obligacionim odnosima sledećim rečima: „Učesnici u prometu slobodno uređuju obligacione odnose, a ne mogu ih uređivati suprotno ustavom utvrđenim načelima društvenog uređenja, prinudnim propisima i moralu socijalističkog samoupravnog društva”.

dissensus) kojim se raskida već postojeći³⁾). Sve to, razume se, pre nego što obaveze iz ugovora budu potpuno izvršene⁴⁾.

Naš Zakon o obligacionim odnosima dopušta mogućnost raskidanja ugovora putem sporazuma strana ugovornica, koji može biti sklopljen u bilo kojoj formi⁵⁾.

Što se jednostranog raskida ugovora tiče, može se reći da se on protivi samoj prirodi ugovora isto onoliko koliko je sporazumni raskid u skladu sa njom. Ugovor, kao zajedničko delo strana ugovornica, po pravilu, ne može biti raskinut voljom samo jedne od njih. Za raskidanje su potrebni razlozi, odnosno ovlašćenje. Ako toga nema, važi pravilo da je ugovor zakon za stranke⁶⁾. S obzirom na načelo slobodnog uređivanja obligacionih odnosa, nema smetnji da se ugovorom predviđi mogućnost jednostranog odustanka od ugovora u korist jedne ili obe strane u slučajevima i iz razloga o kojima se ugovarači saglase. Osim toga, u današnje vreme postoji mogućnost jednostranog raskidanja ugovora još u nekim zakonom predviđenim slučajevima. Žnačajan primer za to su, svakako, raskid ugovora zbog promenjenih okolnosti i raskid ugovora zbog neispunjena. Naš Zakon o obligacionim odnosima poznaje i jedan i drugi slučaj, kao naročito dejstvo uzajamnih ugovora. U daljem izlaganju biće reči o jednostranom raskidanju ugovora zbog neispunjena.

II RASKIDANJE UGOVORA ZBOG NEISPUNJENJA

P o j a m

1. Raskidanje ugovora zbog neispunjena je način prestanka pунovažnog uzajamnog ugovora jednostranom izjavom volja jedne strane ugovornice, zbog neispunjena obaveze druge strane. Prema Zakonu

³⁾ Još je u Opštem imovinskom zakoniku za Crnu Goru (1888.) bilo rečeno: „Što dvojica uglave, ista dvojica razvrći mogu” (videti član 1024. — navedeno prema: Zbornik građanskih zakonika stare Jugoslavije, Titograd, 1960, str. 151).

Prema staroj izreci: „Nihil tam naturale est qam eo generе dissolvere quo colligatum est” (Ulpianus — D. 50, 17, 35) — Ništa nije prirodnije nego da se (obligacija) na isti način razreši na koji je i zaključena. — Navedeno prema: Dragomir Stojčević — Ante Romac, Dicta et regulae iuris, drugo dopunjeno izdanje, Beograd, 1971, izreka br. 423.

⁴⁾ Odgovarajuće pravilo bilo je predviđeno u austrijskom Opštem građanskem zakoniku (1811), prema kome: „Pošto se ugovor potpuno ispuni, ne mogu strane ni sa obostranim pristankom više od toga odustati, već moraju nov ugovor zaključiti, koji će se kao drugi posao smatrati” (videti stari tekst paragrafa 920. — navedeno prema: Zbornik građanskih zakonika stare Jugoslavije, strana 417).

⁵⁾ To proizilazi iz čl. 68. Zakona, u kome se kaže: „Formalni ugovori mogu biti raskinuti neformalnim sporazumom, izuzev ako je za određeni slučaj zakonom predviđeno što drugo, ili ako cilj zbog koga je propisana forma za zaključenje ugovora zahteva da raskidanje ugovora bude obavljen u istoj formi”.

⁶⁾ Contractus contrahentibus lex esto (Sec. Papinianus — D. 16, 3, 24) — Ugovor neka bude strankama zakon — citirano prema: Stojčević, D. — Romac, A., navedeno delo, strana 75 izreka br. 259.

Prema Opštem imovinskom zakoniku za Crnu Goru, „razgovor je razgovor, a ugovor strankama zakon” (član 1020. — navedeno prema: Zbornik građanskih zakonika stare Jugoslavije).

o obligacionim odnosima⁷), kao i prema Opštim uzansama za promet robom (1954)⁸), za slučaj kad jedna strana iz uzajamnog ugovora ne izvrši svoju obavezu, koju je inače moguće izvršiti, ili je ne izvrši onako kako je to ugovorom bilo predviđeno, a druga strana je spremna da svoju obavezu uredno ispuni ili je već ispunila, postoji mogućnost i jednostranog raskidanja ugovora. Na ovom stanovištu stajala je i naša sudska praksa do sada, tj. do donošenja Zakona o obligacionim odnosima⁹.

Stav teorije i zakonodavstva

1. Gledište o jednostranom raskidanju ugovora zbog neispunjena, koje je došlo do izražaja u Zakonu o obligacionim odnosima, nije bilo prihvaćeno oduvek, ni u teoriji ni u zakonodavstvu. Ovo pitanje je različito posmatrano u uporednom, pa i u našem pravu. U našoj teoriji došla su do izražaja dva gledišta: jedno, starije, koje, u principu, ne dopušta mogućnost jednostranog raskidanja ugovora zbog neispunjena, i drugo, koje takvu mogućnost kod uzajamnih ugovora, načelno, dopušta. Prvo gledište zasniva se na tome da se ugovor zaključuje, tj. da se saugovornici obavezuju sa namerom ispunjenja ugovora, odnosno preuzetih obaveza¹⁰). U osnovi ovog gledišta je, dakle, načelo pacta sunt servanda, tj. da je ugovor zakon za ugovornike koji oni moraju apsolutno poštovati. Shodno tome, oni mogu zahtevati samo ispunjenje ugovora, a ne i raskid, jer bi time vredale zakon koji su same stvorile.

2. Drugo gledište je dobijalo sve veći broj pristalica, tako da je danas kod nas postalo opšteprihvaćeno. U njegovu odbranu, između ostalog, u literaturi je istaknuto da je staro shvatanje o nemogućnosti jednostranog raskidanja ugovora, čak ni u slučaju tako teške povrede kao što je neizvršenje obaveze jednog ugovornika, dogmatsko i prevaziđeno od strane razvijenog prometa, odnosno da se na ugovor gleda tako kao da je on sam sebi svrha¹¹). Ono je, rečeno je, izraz ideje o svemoći individualne volje koja, stavljena iznad zakona, ima kreativnu snagu u zasnivanju obaveza, i kao takvo je danas daleko od toga da bez krupnih ograničenja bude prihvaćeno¹²).

⁷) Član 124. Zakona glasi: „U dvostranim ugovorima, kad jedna strana ne ispuni svoju obavezu, druga strana može, ako nije što drugo određeno, zahtevati ispunjenje obaveze ili, pod uslovima predviđenim idućim članovima, raskinuti ugovor prostom izjavom, ako raskid ugovora ne nastupa po samom zakonu, a u svakom slučaju ima pravo na naknadu štete”.

⁸) Videti uzansu br. 209. Opštih uzansi za promet robom. (Kašanin — Velimirović, Opštih uzansi za promet robom, Beograd, 1976, strana 338).

⁹) „Kada jedna strana ne izvrši teretni ugovor uopšte, ili ga ne izvrši uredno, drugoj strani, koja nije kriva za neizvršenje, treba priznati pravo da ugovor jednostrano svojom izjavom raskine, između ostalog i onda kada je po konkretnim okolnostima jasno da tužnik zlonamerno izbegava da ispuni ugovor” (Rешење Врховног суда НР Босне и Херцеговине, ГЗ. 283/56. од 9. 11. 1956.) — ZSO, knjiga 1, sveska 3, br. 680.

¹⁰) Perić, Ž; O poništenju ugovora zbog neizvršenja, Privatno pravo (skupljene rasprave iz građanskog prava), Beograd, 1912, strana 56.

¹¹) Jakšić, S; Obligaciono pravo, Sarajevo, 1960, strana 210.

¹²) Perović, S., Obligaciono pravo, Beograd, 1976, strana 214.

U prilog drugog gledišta navedeno je da ono mnogo više odgovara potrebama savremenog ekonomskog i pravnog prometa, in ultima i samoj suštini ugovora, kao izvora obligacija. Jer, ugovor se zaključuje sa ciljem da se ispuni, pa kad ga jedna strana ne ispuni, odnosno ne ispuni uredno, za drugu stranu nije uvek korisno da traži ispunjenje ugovora. Može se ukazati potreba, koji put neodložna, da se osloboди ugovornih obaveza i da eventualno zaključenjem odgovarajućeg ugovora sa trećim licem ostvari cilj koji je želela postići neizvršenim ugovorom, na primer, da kupi potrebnu robu na drugom mestu, da joj neko drugi popravi mašinu i sl. Priznati joj u tom slučaju samo pravo da traži naknadno ispunjenje ugovora značilo bi potčiniti je volji druge, nemarne strane, što ne bi bilo u skladu sa principom saglasnosti volja i jednakosti ugovornih strana. Ugovor bi se tako mogao preobratiti u svoju suprotnost¹³⁾.

3. U starim pravima, pa i u rimskom, insistiralo se na striktnom poštovanju principa *pacta sunt servanda*. Rimsko pravo nije na jedan opšti način dopušтало jednostrano raskidanje ugovora zbog neispunjena. Postojala je samo mogućnost kod ugovora o kupoprodaji da ugovarači specijalnom klauzulom, poznatom pod nazivom *lex commissoria*, predvide pravo prodavca da raskine ugovor ukoliko kupac ne plati kupoprodajnu cenu u određenom roku. Dakle, ugovorno pravo, samo kod kupoprodajnog ugovora, i samo u korist prodavca. Osim ovoga prava, prodavac je zadržavao i zakonsko pravo da traži od kupca izvršenje ugovora, s tim što je, po prirodi stvari, mogao koristiti jedno ili drugo od ova dva prava¹⁴⁾.

Sa daljim razvojem robljovanih odnosa i prometa dobara i usluga, s jedne strane, kao i daljim razvojem ideje o međuzavisnosti obaveza kod uzajamnih ugovora, na šta su naročito ukazivali pravnici kanonisti¹⁵⁾, s druge strane, mogućnost jednostranog raskidanja ugovora se postepeno širila. Najpre, utoliko što je postojala mogućnost ugovaranja i za kupca, jer je to zahtevalo načelo jednakosti stranaka, potom u vidu ugovornog prava raskida za obe strane kod svih ostalih obostrano obavezujućih ugovora, da bi na kraju u nekim zakonodavstvima bilo prihvaćeno pravilo prema kome je raskidana klauzula (tzv. *clausula irritatoria*) prečutno sadržana u svakom obostrano obavezujućem ugovoru. Sa ovako promenjenim karakteristikama, raskid ugovora zbog neispunjena prihvaćen je danas u nizu pravnih sistema.

Francuski Građanski zakonik (1804) sadrži pravila o raskidanju ugovora zbog neizvršenja. On, naime, predviđa da se „raskidni uslov

¹³⁾ Jakšić, S., isto.

¹⁴⁾ Radišić, J., *Obligaciono pravo*, Niš, 1976, strana 220; Perović, S., navedeno delo, strana 315.

¹⁵⁾ Prema kanonskom pravu, strana koja nije ispunila svoje obećanje, gubi pravo da zahteva ono što joj je kao protivčinidbu obećala druga strana (frangenti fidem non est fides servanda). Ugovornik koji je lišen mogućnosti da dobije činidbu od druge strane ima pravo ne samo da istakne *exceptio non adimplenti contractus*, već i da preko suda traži raskidanje ugovora (videti Radišić, I., navedeno delo, strana 220; Perović, S., navedeno delo, strana 316).

uvek podrazumeva kod dvostranih ugovora, za slučaj da koja od stranaka nikako ne odgovori svojoj obavezi. U tom slučaju ugovor se ne raskida po samom pravu. Stranka, prema kojoj obaveza nije izvršena, ima izbor, ili da drugu prinudi na izvršenje ugovora, kad je izvršenje moguće, ili da traži raskid ugovora sa naknadom štete. Raskid se ima tražiti sudskim putem, a tuženom se može ostaviti rok prema okolnostima”¹⁶⁾.

Pored francuskog, i drugi mlađi građanski zakonici predviđaju mogućnost jednostranog raskida ugovora zbog neizvršenja, na primer, nemački Građanski zakonik (1896)¹⁷⁾, švajcarski Zakonik o obligacijama / (1911)¹⁸⁾, italijanski Građanski zakonik (1942)¹⁹⁾ i drugi.

U građanskim zakonicima socijalističkih zemalja opšta pravila o raskidu ugovora zbog neispunjerenja postoje u mađarskom Građanskom zakoniku (1959)²⁰⁾, zatim u poljskom Građanskom zakoniku (1964), u kome se govori o raskidanju ugovora zbog docnje dužnika²¹⁾, dok se u Građanskom zakoniku RSFSR (1964) govori o odustanku kod ugovora o kupovini i prodaji²²⁾.

Najzad, treba reći da je ovaj način raskidanja ugovora, uz mogućnost zahteva za izvršenje ugovora i naknadu štete, predviđena i u Jednoobraznom zakonu o međunarodnoj prodaji telesnih pokretnih stvari.

4. U okviru ovog kraćeg uporednopravnog pregleda posebnu pažnju zaslužuju pravni propisi koji su bili na snazi pre Drugog svetskog rata i koji su primenjivani na teritoriji Jugoslavije, a kojima je pitanje jednostranog raskidanja ugovora bilo različito regulisano.

Austrijski Opšti građanski zakonik (1811), pre noveliranja, poput rimskog prava, nije dozvoljavao jednostrano raskidanje ugovora zbog neispunjerenja, kao opštu mogućnost, već samo u posebnim, zakonom predviđenim, slučajevima i u slučajevima kad su ugovornici u mogućnost unapred predvideli (clausula irritatoria)²³⁾. Međutim, usled potreba pravnog prometa, a pod uticajem nemačkog Građanskog zakonika i novije teorije, ovaj stav je napušten. Noveliranjem Zakonika 1916. godine, priznato je stranama ugovornicima pravo jednostranog raski-

¹⁶⁾ Videti član 1184. francuskog Građanskog zakonika (Marković, Č., Opšti deo tražbenog prava, Odgovarajući tekstovi francuskog, nemačkog i švajcarskog Građanskog zakonika, Beograd, 1925).

¹⁷⁾ Paragrafi 326. i 361.

¹⁸⁾ Član 107.

¹⁹⁾ Član 1453.

²⁰⁾ Paragraf 320.

²¹⁾ Član 477.

²²⁾ Član 243. do 246.

²³⁾ Prema paragrafu 919 „ako jedna strana ugovora ili baš nikako neispuni, ili ne na vreme kad treba, ili ne na ugovoren način, onda druga strana nije oblašćena zahtevati raskidanje ugovora, osim slučajeva u zakonu određenih, ili ako je to pravo izrečno zadržala, već samo tačno ispunjenje ugovora i naknadu“ (citetirano prema: Zborniku građanskih zakonika stare Jugoslavije, strana 416).

danja ugovora zbog neispunjena u vidu opšteg pravila²⁴⁾. Na istom stanovištu stajao je i Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru²⁵⁾.

Srpski Građanski zakonik (1844), koji je velikim delom bio skraćeni prevod austrijskog Opšteg građanskog zakonika, propisivao je da u slučaju kad jedna strana delimično ne izvrši svoju obavezu ili je izvrši protivno ugovoru, druga može tražiti ispunjenje ugovora i naknadu štete, a nema pravo da zbog toga odustane od ugovora²⁶⁾. Za slučaj potpunog neizvršenja ugovora, Zbornik nije imao izričitu odredbu²⁷⁾.

Ovakav postupak zakonodavca podelio je u predratnoj teoriji pisce na one koji, poput nenoveliranog austrijskog Opšteg građanskog zakonika, nisu prihvatali jednostrani raskid ni za slučaj potpunog neispunjena ugovora, i na one koji su smatrali da je intencija srpskog zakonodavca bila da, za razliku od svoga izvornika, takav raskid dopusti²⁸⁾.

Naša sudska praksa posle Drugog svetskog rata bila je jedno vreme neodlučna u izboru pravila, ali je preovladalo gledište o prihvatanju jednostranog raskida²⁹⁾. Opšte uzanse za promet robom, kao što smo videli, stoje na istom stanovištu (uzansa br. 209³⁰). Jednostrano raskidanje ugovora zbog neispunjena dobilo je nedavno u Zakonu o obligacionim odnosima svoj pozitivnopravni izraz. Opšta pravila o je-

²⁴⁾ Prema paragrafu 920. noveliranog austrijskog Opšteg građanskog zakonika „ako se ispunjenje osuđeti krivicom obvezanog ili usled slučaja za koji on odgovara, onda može druga strana zahtevati ili naknadu štete zbog neispunjena ili odustati od ugovora. Pni delimičnom osuđenju može odustati, ako priroda posla ili obvezanome poznati cilju dugovane radnje daje poznati da delimično ispunjenje nema za nj nikakva interesa” (citirano prema Zborniku..., str. 417).

²⁵⁾ Prema članu 548., stav 1. „kad u uzajamnim ugovorima jedna strana odvlači izvršenje, druga joj može za to naznačiti putem suda priličan rok, s izjavom, ako do toga roka, neizvrši, da će druga strana odstupiti od ugovora. U takvome slučaju strana koja odstupa vlasma je iskati da joj druga povrati sve što je u ime ugovora primila, a i štetu, koja od toga bude, da joj namiri” (citirano prema: Zborniku..., strana 85).

²⁶⁾ Prema paragrafu 553., „ako jedna strana zaključeni ugovor istina ispunji, ali ne sasvim onako, kao što ugovor glasi, ili ne u određeno vreme, ili ne na svom mestu, i urećenim načinom, onda druga strana nema prava zato odustati od ugovora, nego ima pravo zahtevati, da se tačno ugovor ispunji, i za oštećenje naknada učini” (citirano prema: Zborniku..., strana 221).

²⁷⁾ Misli se na odredbu opšteg karaktera, koja bi se u principu odnosila na sve ugovore. Inače, srpski Građanski zakonik je u nekim slučajevima dozvoljavao raskid zbog neispunjena, na primer, kod ugovora o kupoprodaji, u korist prodavca ukoliko kupac neće iz upornosti da plati ugovorenu cenu (paragraf 656).

²⁸⁾ Videti o tome: Perić, Ž., navedeno delo, strana 71; Pavlović, Đ., O obaveznostima i ugovorima u opšte, II izdanje, Beograd, 1892, strana 327 — navedeno prema: Perović, S., navedeno delo, strana 316.

²⁹⁾ Vidi odluku navedeno pod brojem 9.

³⁰⁾ Napomenimo ovde da se u Opštim uzansama upotrebljavaju dva izraza za označavanje raskida ugovora: odustanak i raskid. Tamo gde je potrebna intervencija suda, na primer, kod raskida ugovora zbog promenjenih okolnosti (uz. br. 55), govori se o raskidu, a kad do prestanka ugovora dolazi na bazi sporazuma ugovarača ili vansudskom jednostranom izjavom volje, upotrebljava se termin odustanak. Ovo razlikovanje u suštini nema značaja. U uporednom pravu koriste se oba termina, na primer, u nemačkom — odustanak, a u francuskom pravu — raskid ugovora.

dnostranom raskidanju sadržana su u članu 124. do 132. Zakona o obligacionim odnosima. Rešenje našeg zakonodavca u potpunosti odgovara zahtevima prometa i shvatanjima savremene teorije.

Način ostvarivanja raskida

1. Prema načinu ostvarivanja, raskid ugovora može biti sudski i vansudski. U uporednom pravu nailazimo na jedan i na drugi vid. U nekim pravnim sistemima, naime, ukoliko mogućnost raskidanja nije predviđena u vidu ugovorne kluauze, do raskidanja ugovora može doći samo uz intervenciju suda, tj. podnošenjem tužbe sudu i donošenjem odgovarajuće sudske odluke koja ima konstitutivno dejstvo. Ovakvo rešenje prihvaćeno je, na primer, u francuskom Građanskem zakoniku³¹⁾. Raskidanje ugovora uz intervenciju suda predviđao je u našem predratnom pravu i Opšti imovinski zakonik za Crnu Goru³²⁾.

Prihvatanje sudskega raskida ugovora, tj. raskidanja donošenjem sudske odluke na zahtev stranke, obrazlaže se razlozima pravne sigurnosti, potrebom da jednostrano raskidanje ugovora, kao izuzetak od opštег pravila, bude pod kontrolom suda, kao i efikasnijom zaštitom interesa dužnika od eventualne samovolje poverioca.

2. U većini pravnih sistema za raskidanje ugovora ne traži se intervencija suda. Dovoljna je vansudska izjava poverioca kojom ovaj saopštava dužniku da raskida ugovor. Pristalice vansudskog raskida ističu da je on, za razliku od sudskeg, brži i efikasniji, kao i da ne zahteva troškove postupka. Budući da ugovor nastaje bez sudske intervencije, ova je nepotrebna i prilikom raskidanja. Dužnik koji se protivi raskidu može se obratiti sudu i tražiti zaštitu³³⁾.

Nema sumnje, vansudski raskid više odgovara potrebama savremenog prometa. Zbog toga je prihvaćen u mnogim pravnim sistemima³⁴⁾. Vansudski raskid je prihvaćen i u našem pravu: u Opštim uzansama za promet robom i u Zakonu o obligacionim odnosima. Prema Opštim uzansama za promet robom, poverilac koji zbog dužnikove donekle odustaje od ugovora mora to saopštiti dužniku na siguran način, a saopštenje o odustanku smatra se izvršenim onog dana kada dužnik primi saopštenje (uzansa broj 216). Prema Zakonu o obligacionim odnosima, raskidanje se vrši prostom izjavom ugovornika koji je ovlašćen na raskid, s tim što je on dužan da to saopštenje učini drugoj strani bez odlaganja član 130).

³¹⁾ Član 1184.

³²⁾ Videti napomenu pod brojem 25.

³³⁾ Đorđević, Ž. — Stanković, V., Obligaciono pravo, II izdanje, strana 256; Perović, S., navedeno delo, strana 324.

³⁴⁾ Videti, na primer, švajcarski Zakonik o obligacijama (član 107), nemački Građanski zakonik (paragraf 325), austrijski Opšti građanski zakonik (paragraf 920), poljski Građanski zakonik (član 551), Građanski zakonik RSFSR (član 243), Jednoobrazni zakon o međunarodnoj prodaji telesnih pokretnih stvari (član 24) i drugi.

Uслови за раскид уговора

1. Jednostrano raskidanje уговора предполага испуњење одређених услова који се тичу како неизвршења обавезе, тако и same реализације раскида.

У смислу Закона о obligacionim односима, потребно је, најпре, да једна страна не изврши своју обавезу из обоstrанообавезујућег уговора³⁵⁾. Овај услов је испуњен не само кад дуžnik уопште не испуни своју обавезу, већ и кад је не испуни у потпуности, с тим што се уговор не може раскинути због неиспунjenja neznatnog dela obaveze³⁶⁾). Тако је овај услов испуњен, пре свега, кад дуžnik не предузима ништа у циљу извршења своје обавезе и понаша се као да уговор није ни закључио. Исто је и кад одбije да испуни своју доспелу уговорну обавезу. Неизвршење обавезе може бити и делimično. Најопштије рећено, о томе је рећ кад дуžnik не испуни своју обавезу у свему као је било уговорено, односно како то произилази из природе обавезе, на пример, кад испуни само један део обавезе (исплати део цене или испоручи део ствари и сл.), кад испуни само једну од две или више кумулативних уговорних обавеза, итд. О делimičnom neispunjenu говори се и онда када је обавеза, додуše, испunjена, али не на начин, место и време које је уговором одређено³⁷⁾). Пошто се делimično neispunjene може јавити у разлиčitim варијантама, пoverиоцу се не може увек признati право на раскид уговора. Prema stanovištu које у теорији preovlađuje, право на raskid уговора treba mu признati ukoliko se delimičnim испunjем ne ostvaruje poveriočev interes, ne ostvaruje cilj уговора, односно ако се то противи природи zaključenog posla³⁸⁾). O томе би одлучицао суд имајући у виду у конкретном slučaju sve relativne околности, на пример, природу уговорног односа, величину испunjeno delo dela обавезе, спремност дуžnika да обавезу испуни у потпуности и сл. S обзиром на то одлучицао би о одржавању уговора на snazi, или о раскиду, razume se uz nastojanje da se уговор оdrži, обавезе испуне, a korist radi које се приступило zaključenju уговора ostvari³⁹⁾.

Zakonska odredba да се уговор не може раскинути због неиспунjenja neznatnog dela обавезе израз је nastojanja да се уговор оdrži na snazi, да се заштити дуžnik, односно да се не dozvoli poveriocu да своје право на raskid уговора zloupotrebni. Ne treba zaboraviti да је institut jednostranog raskidanja уговора само izuzetak od pravila pacta sunt servanda.

2. Do neispunjene обавезе најчешће долazi из razloga koji se дуžniku može upisati u krivicu. Krivica se u domenu уговорне odgovornosti предполага, i она се често izričito traži kao услов за raskid⁴⁰⁾.

³⁵⁾ Члан 124. Закона о obligacionim односима.

³⁶⁾ Члан 131. Закона о obligacionim односима.

³⁷⁾ Perić, Ž., navedeno delo, strana 69. Videti i: Perović, S., navedeno delo, strana 321; Đorđević, Ž. — Stanković, V., navedeno delo, strana 254.

³⁸⁾ Milošević, Lj., Obligaciono pravo, Beograd, 1977.; Đorđević, Ž. — Stanković, V., navedeno delo, strana 254. Srpski Građanski zakonik nije dozvoljavaao raskid u slučaju delimičnog neispunjena.

³⁹⁾ Đorđević, Ž. — Stanković, V., navedeno delo, strana 255.

⁴⁰⁾ Austrijski Opšti građanski zakonik предвиђа могућност raskida уговора „ако се испуњење осујети krivicom обвеzanog ili usled slučaja за који он одговара“ (paragraf 920); Srpski Građanski zakonik предвиђа да се уговор о

Zakon o obligacionim odnosima, međutim, kod pitanja raskida ugovora zbog neispunjena, ne pominje krivicu ugovornika kao uslov raskida ugovora. Isto tako kod pitanja docnje ne pominje krivicu kao uslov docnje⁴¹⁾. Pa ipak, izgleda da se ove odredbe ne mogu shvatiti tako da se dužnik ni u kom slučaju ne može ekskulpirati. Ukoliko je ispunjenje obaveze onemogućeno višom silom, nema mesta primeni pravila o jednostranom raskidu, već treba primeniti pravila koja se tiču mogućnosti ispunjenja. Teorija i praksa stoje na stanovištu da dužnikova krivica postoji ne samo kad je on zlonamerno zanemario svoju obavezu, nego i kad nije preduzeo sve ono što je, s obzirom na okolnosti konkretnog slučaja, bio dužan preduzeti u cilju ispunjenja obaveze. Uzima se da je ovaj uslov ispunjen kad dužnik izričito ili prečutno odbije da ispuni obavezu, ili kad neosnovano tvrdi da ju je ispunio, ili kad bez razloga propusti da na vreme obavi potrebne radnje u cilju njenog ispunjenja itd.

3. Jedan od uslova jednostranog raskidanja ugovora jeste, svakako, izjava volje lica ovlašćenog na raskidanje učinjena u tom cilju. Prema Zakonu o obligacionim odnosima, u slučaju docnje dužnika, poverilac ima, kao primarno, pravo da zahteva ispunjenje ugovora i naknadu štete zbog zadocnjena. Ali on može, umesto toga, da raskine ugovor i traži naknadu štete zbog neispunjena (facultas alternativa). Ukoliko želi da se koristi ovim ovlašćenjem za zamenu treba o tome da se izjasni. I to, prema Zakonu o obligacionim odnosima, prostom izjavom upućenom dužniku koja, da bi proizvela dejstvo, treba da bude od ovog saznata. Za ovu izjavu Zakon o obligacionim odnosima ne traži posebnu formu, što znači da ona može biti učinjena u bilo kojoj formi i na jedan od načina na koji se volja može izjaviti. Na ovom stanovištu stoji i naša sudska praksa⁴²⁾. Radi lakšeg dokazivanja, poželjna je pismena forma. U praksi se u tom cilju najčešće koristi preporučeno pismo.

Opšte uzanse za promet robom sadrže, takođe, pravilo po kome je poverilac dužan da na siguran način saopšti dužniku da odustaje od ugovora, s tim što se saopštenje smatra izvršenim onog dana kada dužnik primi to saopštenje⁴³⁾.

Prema Zakonu o obligacionim odnosima, poverilac koji zbog neispunjena dužnikove obaveze raskida ugovor, dužan je to saopštiti dužniku bez odlaganja (čl. 130), računajući od trenutka nastupanja docnje. On to može učiniti kako u trenutku davanja primerenog naknadnog roka za ispunjenje, tako i po bezuspešnom proteku toga roka. Za raskidanje ugovora je potrebno, ali po našem mišljenju i dovoljno, da to učini u jednom ili u drugom trenutku. Na tom stanovištu stoji

kupoprodaji može raskinuti „ako kupac neće da plati ugovorenu cenu iz upornoštii” (paragraf 656).

⁴¹⁾ Videti član 124. i član 324. Zakona o obligacionim odnosima.

⁴²⁾ „Saopštenje o ostavljanju naknadnog roka može se učiniti i usmeno, jer pismena forma nije obavezna” (presuda Vrhovnog privrednog suda Sl. 202/56. od 12. 3. 1956) — citirano prema: Kašanin i Velimirović, Opšte uzanse za promet robom sa objašnjenjima i sudskom praksom, Beograd, 1976, str. 361.

⁴³⁾ Uzansa br. 216.

i naša sudska praksa⁴⁴). S druge strane, poveriočeva izjava, data uz ostavljanje naknadnog roka za ispunjenje, da će ugovor smatrati raskinutim, ako dužnik ne ispuni obavezu ni u tom roku, ne mora da znači poveriočevo konačno opredeljenje za raskid. Nju treba smatrati opozivom izjavom, za razliku od poveriočeve izjave, u istim okolnostima, da će i u slučaju bezuspešnog proteka naknadnog roka insistirati na ispunjenju obaveze⁴⁵).

4. Ako poverilac želi da raskine ugovor, potrebno je da ostavi dužniku primeran naknadni rok za ispunjenje obaveze (član 126, stav 2. ZOO). To mora učiniti takođe bez odlaganja i na siguran način⁴⁶).

Ostavljanje ovog naknadnog roka je opravданo. Bilo bi, naiime, veoma rigorozno rešenje po kome bi pravo na jednostrano raskidanje ugovora pripadalo poveriocu čim dužnik zadocni sa ispunjenjem obaveze. Dužnik koji bi htio i mogao da ispuni svoju obavezu, ali je samo izgubio iz vida rok u kome to treba učiniti, svakako treba da bude opomenut, i treba da mu se pruži još jedna „šansa” da propušteno pravi. Ovo nalaže princip savesnosti i poštjenja.

Dužina naknadnog roka određena je u Zakonu o obligacionim odnosima izrazom „primeren”. Na isti način ovaj rok je određen i u Opštim uzansama za promet robe (član 209)⁴⁷). Od vrste činidbe, interesa obeju strana i drugih okolnosti zavisi koji će se rok u svakom konkretnom slučaju smatrati primerenim. U našoj sudskoj praksi ovaj naknadni rok shvata se kao dopunski rok i prepostavlja najčešće da je dužnik otpočeo sa ispunjenjem svoje obaveze u prvobitno ostavljenom roku. Naši sudovi, pre svega Vrhovni privredni sud, bili su često u situaciji da se u ovom smislu izjašnjavaju o ovom pitanju⁴⁸.

⁴⁴) „Sama činjenica da je poverilac zadocnelom dužniku ostavio naknadni rok i da ovaj ni u tom roku nije ispunio ugovor, nije dovoljna da poverilac odustanek od ugovora. Potrebno je i da na siguran način saopšti dužniku odustanak od ugovora” (presuda Vrhovnog privrednog suda Sl. 138/55. od 26. maja 1955.) — citirano prema: Kašanin i Velimirović, navedeno delo, strana 361;

„Ako je poverilac zbog docnje dužnika izabrao pravo da raskine ugovor i o tome obavestio dužnika već uz obavest o ostavljanju naknadnog roka, poverilac nije dužan da po bezuspešnom isteku naknadnog roka ponovo obaveštava dužnika da će raskinuti ugovor” (presuda Vrhovnog privrednog suda Sl. 1815/70. od 10. decembra 1970. godine) — navedeno prema: Kašanin i Velimirović, strana 345.

⁴⁵) „Ako je poverilac zadocnelom dužniku dao naknadni rok i istovremeno mu saopštio da će po bezuspešnom isteku toga roka sudskim putem tražiti ispunjenje ugovora, on je time na jasan i izričit način izvršio izbor primarnog prava i od toga izbora ne može odustati” (presuda Vrhovnog privrednog suda Sl. 761/58, od 24. oktobra 1959) — Kašanin i Velimirović, navedeno delo, strana 343.

⁴⁶) „Obaveštavanje o davanju naknadnog roka mora se na siguran način saopštiti dužniku u razumnom roku, računajući od trenutka nastupanja docnje” (presuda Vrhovnog privrednog suda Sl. 2611/71. od 3. avgusta 1972.) — citirano prema: Kašanin i Velimirović, navedeno delo, strana 346.

⁴⁷) Na ovaj način je rok određen i u austrijskom Opštem građanskom zakoniku (paragraf 918. stav 1.) i u Opštem imovinskom zakoniku za Crnu Goru (član 548).

⁴⁸) „Svrha naknadnog roka je da upozori dužnika u docnji na posledice koje će za njega nastati usled prekoračenja kako ugovorenog tako i naknadnog roka. Ovim se dužniku daje mogućnost da ublaži posledice svoje docnje. Primerenost naknadnog roka za izvršenje ugovora ceni se u svakom konkretnom slučaju, ali on mora da bude toliko dug da bi dužnik mogao da izvrši svoju obavezu s tim

Ako dužnik ne ispuni obavezu u naknadnom roku, nastupaju iste posledice, kao i u slučaju kad je rok bitni sastojak ugovora (član 126. stav 3. ZOO). U tom slučaju ugovor se raskida ex lege. Ako jedna strana ne ispuni dospelu obavezu, a nije bila sprečena nekom okolnošću koja je oslobođa odgovornosti, ako joj je zatim, putem ostavljanja naknadnog roka, još jednom pružena prilika da svoju obavezu ispuni, pa ona i tu priliku propusti svojom krivicom — to je dovoljan razlog da se smatra da je ugovor raskinut po sili zakona.

Od ostavljanja primerenog naknadnog roka dužniku od strane poverioca treba razlikovati njihovo sporazumno produženje roka, tj. njihovo sporazumno modifikovanje ugovora u tom pogledu. U ovom poslednjem slučaju dužnik zapada u docnju tek po proteku ovog novog sporazumno određenog roka^{49).}

Međutim, ugovarači mogu sporazumom o produženju roka, tako određenom roku dati karakter naknadnog roka.

Zakon o obligacionim odnosima dopušta mogućnost raskidanja ugovora bez ostavljanja naknadnog roka. Poverilac može raskinuti ugovor ne ostavljajući dužniku naknadni rok za ispunjenje ako iz dužnikovog držanja proizilazi da on svoju obavezu neće izvršiti ni u naknadnom roku (član 127). Takav je slučaj, na primer, kad dužnik izjavlja da neće ili da ne može da ispuni obavezu, ili se određivanje naknadnog roka protivi prirodi posla. Ovo pravilo primenjuje se i u našoj sudskej praksi.^{50).}

Zakon o obligacionim odnosima ima još jedno posebno pravilo u vezi sa rokom, prema kome kad je pre isteka roka za ispunjenje obaveze očigledno da jedna strana neće ispuniti svoju obavezu iz ugovora, druga strana može raskinuti ugovor i zahtevati naknadu štete (član 128)

da se predpostavlja da dužnik raspolaže sa robom, a ne da je tek treba nabaviti ili proizvesti" (presuda Vrhovnog privrednog suda Sl. 471/71. od 19. oktobra 1971. strana 345) — Kašanin i Velimirović, navedeno delo, strana 345.

„Primerenost roka znači da prema konkretnim okolnostima ovaj rok mora biti toliko dovoljno dug da jedna ili druga strana, vezane ugovorom izvrše potrebnu činidbu", (presuda Vrhovnog privrednog suda Sl 1943/69. od 11. septembra 1970) — Kašanin i Velimirović, navedeno delo, strana 344.

„Pri određivanju trajanja naknadnog roka mora se poći od predpostavke da prodavac već raspolaže sa prodatom robom, a ne da prodatu robu tek treba da nabavlja" (presuda Vrhovnog privrednog suda Sl 1116/70. od 10. marta 1970) — isto.

⁴⁹⁾ „Sporazumno produženje roka isporuke nema značaj naknadnog roka, jer prodavac pada u docnju tek ako ne ispuni obaveze ni u sporazumno produženom roku, te će mu kupac po isteku tog roka ostaviti rok za naknadno ispunjenje" (presuda Vrhovnog privrednog suda Sl 193/57. od 24. aprila 1957) — Kašanin i Velimirović, strana 340.

⁵⁰⁾ „Ako dužnik tvrdi da je ispunio ugovor, a to stvarno nije učinio, i zbog toga odbija poverioca da ga ispuni, poverilac nije dužan da mu ostavlja naknadni rok, jer samo neistinito tvrdjenje o ispunjenju ugovora ima značaj obaveštendni rok, da se ugovor neće ispuniti, pa poverilac može odustati od ugovora i bez nja da se ugovor neće ispuniti, pa poverilac može odustati od ugovora i bez ostavljanja naknadnog roka" (presuda Vrhovnog privrednog suda Sl 1629/62. od 7. septembra 1962) — Kašanin i Velimirović, navedeno delo, strana 343.

„Poverilac koji želi da odustane od ugovora zbog docnje dužnika nije dužan da ovome ostavi rok za naknadno ispunjenje, ako je predmet ugovora po kvarljiva roba, jer se u tom slučaju ostavljanje naknadnog roka protivi prirodi posla" (rešenje Vrhovnog privrednog suda Sl 207/55. od 16. marta 1955) — Kašanin i Velimirović, navedeno delo, str. 340.

Osim toga, prema Zakonu o obligacionim odnosima, kad je reč o ugovoru sa uzastopnim obavezama, pa dužnik ne ispunji jednu obavezu, poverilac može, u razumnom roku, raskinuti ugovor u pogledu svih budućih obaveza, ako je očigledno da ni one neće biti ispunjene. Ali ako ono što je dužnik već ispunio bez izostalih ispunjenja nema interesa za poverioca, on može raskinuti ugovor u celosti. Dužnik može održati ugovor ako da odgovarajuće obezbeđenje (član 129).

5. Izjava poverioca da raskida ugovor i ostavljanje naknadnog roka, kao uslovi za raskidanje ugovora traže se samo kad ispunjenje o roku nije bitni sastojak ugovora. Kod onih ugovora, međutim, kod kojih je ispunjenje o roku bitni sastojak ugovora, kod tzv. fiksnih ugovora, u pogledu raskida važe druga pravila. Za raskidanje fiksnih ugovora nije potrebna nikakva izjava poverioca. Neispunjerenjem obaveze o roku nastupa raskid ugovora ipso iure. (član 125, stav 1. ZOO). Nije svaki rok za ispunjenje obaveze bitan sastojak ugovora, već samo onaj rok koji je kao takav ugovorom predviđen, odnosno proizlazi iz prirode samog ugovora (član 125, stav 4. ZOO). Međutim, fiksni ugovor može ostati na snazi i ako obaveza nije ispunjena o roku, ali je za to potrebno da poverilac bez odlaganja obavesti dužnika da zahteva ispunjenje ugovora (član 125, stav 2. ZOO). Kad je poverilac zahtevao ispunjenje, pa ga nije dobio u razumnom roku, može izjaviti da ugovor raskida (član 125, stav 3. ZOO).

D e j s t v o r a s k i d a

Raskid ugovora zbog neispunjerenja dovodi do prestanka obligacionog odnosa, do gašenja obaveza ugovarača, osim obaveze na naknadu štete zbog neispunjerenja, na koju nevinia strana ima pravo. Strana koja je izvršila ugovor potpuno ili delimično, ima pravo da joj se vrati ono što je dala. Ako obe strane imaju pravo zahtevati vraćanje datog, uザjamna vraćanja vrše se po pravilima za izvršenje dvostranih ugovora. Pored toga, svaka strana duguje drugoj naknadu za koristi koje je u međuvremenu imala od onoga što je dužna vratiti, odnosno naknaditi. Ukoliko vraća novac, dužna je platiti zateznu kamatu od dana kad je isplatu primila (član 132, ZOO).

RÉSILIACTION D'UN CONTRAT DUE À L'INEXÉCUTION

Résumé

1. Les contrats peuvent cesser de deux manières: par l'annulation et par résiliation. L'annulation est la cession du contrat provoquée par des raisons déjà existantes au moment de la conclusion du contrat et qui se rapportent aux conditions nécessaires pour la création d'un contrat valable. En dépendance des sortes de la gravité des défauts concernant ces conditions, d'après la Loi sur les rapports d'obligation, les contrats peuvent être annulés ou résolutaires. La résiliation est un mode de la cession d'un contrat valable par des raisons qui ont apparu plus tard, après la conclusion de celui-ci. On distingue la résiliation d'un accord commun et la résiliation unilatérale.

2. La résiliation d'un contrat à cause de l'inexécution est le mode de la cession d'un contrat mutuel par la déclaration unilatérale d'un contractant à cause de l'inexécution de l'obligation de la part de l'autre contractant. D'après la Loi sur les rapports d'obligation chez les accords bilatéraux lorsqu'une partie ne remplit pas son obligation, l'autre partie peut, si rien d'autre n'est pas déterminé, sous les conditions prévues par la Loi, résilier l'accord par une simple déclaration unilatérale si ce n'est pas la force de la Loi qui détermine la cession de l'accord. Lorsque l'exécution de l'obligation, dans un délai déterminé, présente une constitutive essentielle du contrat et lorsque le débiteur ne remplit pas, par sa faute, son obligation dans le délai prévu, le contrat cesse par la Loi, elle-même. Lorsque l'exécution de l'obligation n'est pas une constitutive essentielle du contrat, le créancier qui le désire résilier doit accorder au débiteur un délai supplémentaire pour l'exécution et si celui-ci dans ce nouveau délai ne remplit pas son obligation, découlent les mêmes conséquences que dans le cas où le délai est le facteur essentiel du contrat. Par la résiliation du contrat les deux parties sont déchargées de leurs obligations excepté l'obligation à dommages-intérêts.

